

O zřízení soudu zemského v Čechách.

Uvažuje archivář Jos. Teige.

Nemíním zde v úvodu zaneprázdnňovati čtenáře podrobným výčtem četných těch všech prací, které byly věnovány otázce o původu soudu zemského, instituce, která nemá v Německu analogie a která vytvořena byla izvláštními poměry u nás za současného působení západu. Jeť literatura o deskách zemských, s kterými soud zemský v zemích Českých organicky byl spojen, a v které tedy i k této otázce bylo přihlíženo, již velmi obsáhlá, ježto týká se zařízení, které našim předkům platilo za klenot přední zemský a za ochranu práva, nám pak za dražocennou památku a příklad právní vyspělosti národa českého. Uvedu místo všeho to, co o tom resumuje prof. Šusta nejnověji (1917) v prvním díle své práce »Dvě knihy českých dějin« sv. I., str. 202 a sl.

Šusta, ač neudává toho důvody a máč jest tím v odporu s náhledy jinými, jako Vackovým atd., přičítá zásluhu vytvoření soudu centrálního pevně organisovaného Přemyslu II. (str. 204) a vykládá, že vznik takového stálého soudu zemského v Praze souvisel přímo s vývojem soudů provinciálních a s přírůstkem exempcí z jejich příslušnosti. »Zmínili jsme se již« — praví — »o tom, jak v 13. věku soudy ty znenáhla unikaly dosahu přímé moci královské, přestávající býti jejím projevem a měníce se spíše v nástroj moci panské a v záruku zemského práva svobodných. Ale právě proto tím ochotněji vyprošťoval panovník jednotlivá zboží duchovní i světská z jejich kárné moci, přejímaje je pod svou bezprostřední ochranu; a izvláště za Přemysla II. přibývá va-
lem imunit takových, které neposkytovaly vrchnostem již

jen požitek pokut splatných jejich poddanými podle rozsudků soudů provinciálních, nýbrž přinášely dokonalé využití. Jejich rostoucí počet vedl nutně k hromadění příjmu právních jednání při dvoře královském tou měrou, že starý postup, při němž panovník nebo jím pověřený zástupce s radou kurie velmožů kdekoliv žádané právo nalézal, brzy nedostačoval, zvláště když Přemysl II. prodléval hojně mimo země české. Starý patriarchální pořádek tu vskutku nepostačoval a proto přesunuje král valnou část svých právních úkolů, aspoň v Čechách, na nový soud, který v pravdě jest nástupcem starého soudu dvorského (?), ale nebloudí s králem již po širých krajích, nýbrž, podobně jako francouzský parlament v Paříži, schází se pravidelně v Praze i když krále tu není a tvoří si zde rychle pevný řád i kancelář.«

Po této úvaze, která líčí ztroskotání dosavadní ústavy hradské, vypisuje prof. Šusta krátce organizaci nového soudu a poznamenává v příčině času, kdy vznikl nový tento soud: »Snad byly učiněny náběhy k takové delegaci několika beneficiariů, určených na místě panovníkově k přijímání příjmu již v první polovici 13. věku, ale k dokonalému vyhranění soudu vedly nepochybně teprve změněné poměry za Přemysla II. a vědomá snaha králova po pevnějším řádu zemském« (str. 217). Tak tedy hypoteticky klade čas povstání soudu zemského do let 1253—78. Píše dějiny staročeského procesu, nucen jsem byl vynasnažiti se dojíti v příčině doby stanoviti hranici časovou pokud možno užší, jak by toho dovolovaly prameny, ježto přímé zprávy o tom žádné není. Budiž mi zde pak dovoleno stručně výsledek mých úvah sdělit.

Že by soud zemský v Čechách byl vznikl pravidelným vývojem, řadou oprav, jak ještě tuto připouští prof. Šusta a jak před ním všeobecně bylo projevováno, nezdá se. Bylať dosavadní ústava hradská, co se týče jejího úřednického zřízení — nikoli soudních norem — jmenovitě asi proto, že úřady její staly se často dědičnými nebo že při jejich osazování králi nepodařilo se zachovati si patřičný vliv — jak sám prof. Šusta velmi správně konstatoval — v tak příkrém rozporu s mocí královskou, že nelze pomyslit, že by nějakou řadou soustavných oprav neb trvalým působením

vývinem v určitém smyslu přetvořiti by se mohla tak, aby nastal nutný soulad s nejvyšší vládní mocí v zemi, ani snad že hradecký soud v Praze, tím že v jeho sídle přebýval trvale i zeměpán i nalézaly se nejvyšší úřady zemské, pomalu převýšil byl ostatní krajské soudy svým významem. Exempce dosáhly u nás v první polovici 13. století takových rozměrů, že vlastně soudy hradecké — i Pražský v to počítaje — neměly dále již skoro žádné kompetence ani věcné ani osobní, a jen personální soud královský nepřírozeně rozšířil svoji činnost. Za takových okolností bylo nutno trosky do-savadní sešlé budovy ústavy hradecké odstraniti energickým činem a postaviti nový útvar, který jsa v harmonickém spojení s ostatním zřízením zemským a vůlí panovníkovou, ukázal skutečně bez dalších velkých změn takovou sílu životní, že po stoletích ještě patřil mezi nejskvělejší instituce zemské.

Proto sluší velmi oblíbenou — a pravidelně jinak jistě správnou — myšlenku vývojovou v této formě zavrhnouti. Není toho dokladu.

A tak zbývá hledati reformu ve »vědomé snaze královské po pevnějším řádu zemském«, tedy v aktu panovníčí vůle.

Ježto přímé zprávy o tom ovšem není, jest nutno s náležitou opatrností sebrati všechny indicie a vysloviti se teprve, když najde se vzájemný souhlas několika důvodů, aby počet libovolných a lačinných konjektúr nebyl zbytečně rozmnožen. Pohříchu nelze zprávy Beneše Minority z roku 1271 použiti. Šusta opravuje text zatemnělý vykládá ji slovy: že král r. 1271, tehdy po celý půst v hradu Pražském setrívá, z práv magdeburských a jiných práv cizích se svými důvěrníky vybíral, co by se hodilo k utvoření a upevnění práv království, neužitečné a špatné řády odmítaje a bezcenná práva zvyková lepšími nahrazuje, což prý však způsobilo zjevnou nelibost jeho baronů.¹⁾ Šusta zprávu, ač »pramen, jenž nám ji zachoval, jest sice zmatená slátanina letopisná 15. věku

¹⁾ Eodem anno Otagarus per totam quadragesimam Pragam in castellum (!) se recepit et de iure Magdebur ensium et aliarum terrarum et regionum meliora, quae sibi et suis fidelibus videbatur exigere et ius formare et confirmare in regno suo, iura vilia et inutilia amputando, consuetudines malas in melius commutando, quod suis displicent baronibus.

a rok 1271 asi stejně pochybný, jako řada jiných jejích dat«, nezavrhuje, tak jako i zde v úvahách následujících nic není na úkor, až na uvedený letopočet, který ovšem jest jistě z toho všeho nejméně jistý. Však dedukovati z této zprávy, že by se tu mínilo zřízení zemského soudu, nelze; spíše mluví se — a to i jinak jest pravděpodobné — o sepsání zákoníka, kteréžto však myšlence stavové ještě dlouho potom nepřáli.

Chceme-li stanovití, kdo a kdy provedl reformu v příčině zemského soudnictví v Čechách zřízením centrálního soudu zemského v Praze s k o m p e t e n c í p r o c e l é k r á l o v s t v í, musíme pokusiti se rozřešiti pomocné otázky: kdy shroutila se ústava hradská, kdy počíná se bezpečně činnost zemského soudu jako celku, a kdy vyskytují se instituce tomtu soudu zvláštní jako zemský soudce a zemský písař. Pak — mám za to — stanoví-li se doba těchto pěti otázek a souhlasí-li celkem vespolek, lze považovati problém za rozluštěný.

Všechny práce historiků práva českého jednosvorně kladou zánik ústavy hradské do 13. století, a to rozdílně buď již v době Přemysla I., neb Václava I., neb konečně Přemysla II. Zpráv přesných tedy zde zase není a jediný důvod pro vrácení jest větší neb menší činnost zákonodárná některého z těchto panovníků, pro kterého se kdo rozhoduje. Příčina nezdaru jest v tom, že u nás již dlouho nebyla monograficky věnována pozornost exempcím. Mimo Čelakovského (v Právniku 1878) se nezabýval věcí skoro již po padesáti let nikdo a Čelakovský měl při práci jiné účele na mysli.

Pročítáme-li značnou řadu listin exempčních v chronologickém pořádku, shledáme tu, že počínají poměrně dosti pozdě, rychle se rozšiřují a věcně prohlubují, pak ale též rychle se mění střídajíce svůj obsah. Z příčin, které z posledních Šusta dobře vystihl a které jsem na počátku zde proto úmyslně citoval, dostala se moc zeměpanská do prudkého konfliktu s úřednictvem hradských úradů (castrenses, castelani, beneficiati atd.), proti němuž panovníci s neobyčejnou a překvapující prudkostí mluví, ač jedná se o všeobecnou instituci zemskou, která by měla požívatí vážnosti.

Počneme-li velkými privilegii duchovenstva z 12. července 1221 i z 10. března 1222, uvidíme v nich principiální

dosah exempcí v této době, jež záleží v jurisdikci duchovenstva nad poddanými statků duchovenských. V podrobnostech pak pozorujeme, že věty, jako: *ut nullus hominum ecclesiarum a iudicibus provincialibus, sed a nobis vel summo iudice curie nostre vel cancellario, si non fuerit causa sanguinis, iudicetur*, byla by za existence soudu zemského nemožná, poněvadž při vraždě — vyjma při zastížení při horkém účinku — jedině pro celou zemi byl kompetentní soud zemský a nikoli sudí dvorský. Totéž platí i v příčině jiné věty: *ne aliquis villicus seu beneficiarius vel officialis noster sine iudicio nostro vel cancellarij seu maioris iudicis curie nostre homines ecclesiarum audeant molestare* (Friedrich, Codex II. str. 211—212). V jednotlivých případech pak píše královská kancelář (v listinách pro Čechy): *ne a beneficiariis et villicis nostris — ledantur (!), statuentes, ut dicti homines — ab omni lege provinciali totaliter sint exempti* (Codex č. 259); *ut nullus umquam castellanus vel iudex seu quicumque alter noster beneficiarius super eadem culpa (hlava) cum ipsis disponere audeat vel tractare* (1226; Codex č. 289); *ut pauperes — castellanorum sive beneficiariorum iudicio non astent, nisi velint propria voluntate* (1229; č. 324) atd. atd.

Nyní budiž mi dovoleno uvést listiny exempční, z kterých vysvítá, že toho času nebylo dosud soudu zemského v Čechách (ovšem stále jen listiny pro Čechy).

1235. (Erben, Regesta č. 871.): *quod causae, quae fuerint tractandae de rapina vel de furto vel homicidio vel alio maleficio seu lites pecuniariae ad Plízn] vel Satec non deferantur, sed per iudicem in Manetin- terminentur*. Věta tato předpokládá, že příslušný soud pro jmenované zločiny jest hradecký soud v Plzni neb Žatci, což však bylo pravda skutečně v době zřízení hradeckého, nikoli však v době soudu zemského Pražského, který tu byl výhradně ve všech těch případech příslušný, kdežto dříve župní soud v Praze nevyňikal svojí kompetencí nad jiné soudy župní. Existenci hradeckého zřízení a event. ignorování soudu zemského dokazuje ještě listina z r. 1259 (Erben č. 230) pro Litomyšl: *quod homines dictae civitatis — nullius castri nullorumque iudicium seu officialium seu beneficiariorum astent iudicio sed Prage*

coram nobis (před králem) vel nostro vicario iudicentur. Zde ovšem sluší poznamenati, že posledně uvedená věta opakuje se pro klášter v Litomyšli slovně ještě i r. 1263 (Erben č. 416). Dále však nastává obrát. Ač se roku 1260 poprvé jmenuje v Praze vedle soudu královského jiná instance platná a vládou schválená, tedy nikoli příslušná ke zřízení hradskému, v listině kláštera Břevnovského, kde se v příčině Poličky praví: »Si tamen casus aliqui graves contra eosdem homines moverentur, iidem secundum nostram sanctionem Pragensi iudicio vel coram nobis — astabunt,« Ježto však jest možný výklad ten, že souditi má buď (král.) soud (stálý) v Praze neb král, ať jest v kterémkoli místě, nechceme z tohoto místa nic vyvozovati. Neboť i na dále volá král eximované před svůj soud (r. 1263 nullius castri nullorumque iudicium vel officialium seu beneficiariorum astanti iudicio, sed Pragae coram nobis vel nostro vicario iudicentur. (Regesta II. č. 416.)

Jinak však jest r. 1268 (?), kde Přemysl osvobozuje lidi kláštera Teplského od svého fojtství (eximantes ipsos ab advocatia nostra), připouští aby voláni byli před soud Pražský, tedy za trvání hradského zřízení nepřislušný: si homines prefate provincie ad beneficium Pragense — per querimoriam fuerint evocati aut citati (č. 619). Že beneficium Pragense není soud královský, vysvítá z obdobného ustanovení z r. 1284 pro klášter Zlatá Koruna: quod nullus ex hominibus — citari vel trahi debeat ad iudicium vel coram alio conveniri nisi ad Pragense iudicium coram nobis aut beneficiariis Pragensibus in ipsa Praga (č. 1308). Zároveň budiž konstatováno, že v celé exempci nic se již nemluví o orgánech hradských.

Hranici konečnou může však o něco omeziti nazpět do starší doby, vezmeme-li do úvahy zápisek o sněmu z r. 1265 (Reg. str. 206). Zde jasně se mluví již o soudu zemském, zcela mlčí se o jakémkoliv orgánu hradském. Zde již uvádí se hranice mezi soudem zemským a krajským (10 hř. bez lotu): tunc reus ad presenciam beneficiariorum Pragensium uno tantummodo edicto citabitur.

Nerozlučnými členy soudu zemského jsou soudce zemský a písař zemský neb písař desk zemských. Soudce při

dvoře vyskytuje se již od času prvního království, však tu míněn beze vší pochyby soudce dvorský, jako zástupce krále. Jmenuje se *iudex curiae* (*curiae regalis*) neb i *provincialis*. Zdálo by se ovšem, že *iudex provincialis* jest zemský soudce (*landrichter*), však víme, že na př. Albert jmenuje se r. 1237 *iudex curiae* a r. 1234 *iudex provincialis* (Reg. č. 907 a 830). Pomněn zove se r. 1249 *summus iudex* (č. 1238), r. 1250 *iudex Pragensis* (č. 1002), r. 1253 ale *iudex aulae regiae* (Reg. II. č. 3), ba dokonce *iudex Bohemiae* (č. 56) tak jako Mikuláš r. 1240 (Reg. I. str. 988). Proto výraz *iudex provincialis*, který se vyskytá ještě r. 1260 (č. 272), 1262 (č. 346), 1263 (č. 409 a 426), nutně neznámá soudce zemského a může i znamenat skutečně soudce královského pro Čechy. Jinak jest však při Dřislavovi. Ten podpisuje se totiž jasně r. 1269 jako *sudarius*, tedy soudce dle nového zřízení župního, tedy soudce při soudu zemském (č. 635). Proto i starší dva doklady o něm z r. 1268 (*generalis iudex Boemiae* a *iudex terrae*; č. 606 a 620), můžeme bezpečně též vykládati na soud zemský.

I v příčině písaře zemského jest třeba dobře rozeznávat i v titulaturách, neboť slovem *notarius regis, curiae regis* (*regalis*), *terrae, Bohemiae, regni* atd. míní se pravidelně písař královské kanceláře. Nemíním zde uváděti unavující řady jmen i označení, jen podotýkám, že práce v tomto ohledu jest usnadněna a velmi zabezpečena studií Emlerovou. Die Kanzlei der böhm. Könige Přemysl Ottakars II. u. Wenzels II. (1878), pomocí které negativním pochodem můžeme konstatovati, že jediný písař Václav zmíněný r. 1264 nepatřil nijak do kanceláře královské a ježto se zove *notarius Boemiae* možno jej klidně pokládati za písaře soudu zemského (Reg. II., str. 182).

A tak souhlasně všechny čtyry indicie poukazují k letům 1263 neb 1264 jako k době, kdy zřízen byl soud zemský v Čechách, kdy na zříceninách zřízení hradského vznikla instituce daleko volnější, národnější, která pak vytrvala až do doby nové. S reformou spokojen byl i král i panstvo. Král hlavní osoby, neju. úředníky zemské, kteří řídili jednání soudu, jmenoval sám a nebylo tu nikdy, aby úřad, který ovládan byl některou rodinou, jako jměním zděděným.

Šlechta — totiž jen stav panský — měl v moci nalezení práva, s čímž též mohl býti spokojen, neb se mu stalo brzy pramenem nových a nových výsad. I stav městský a duchovenstvo prospívalo za jeho působení zcela nerušeně, ba i vrstvy nižší v prvních stoletích nabyly spíše volnosti.

Jest zásluhou Šustovou, že poukázal (str. 205) na to, že snad vzorem pro nový útvar bylo zřízení francouzského parlamentu. Jest vítati tento pokus, jako první znamení širšího rozhledu oproti dosavadní tradici — velmi pohodlně — hledati všeho pramen v samé blízkosti naší. Jindy hodlám ukázati, že i jiné instituce romansko-francouzské byly vzorem pro důležitý zjev funkce soudu zemského, pro desky zemské, a že ani tu nesluší hledati vzoru v městských knihách německých. Pramenem desk nemůže býti ovzduší, kde listina jest pouhou podporou paměti svědkovy, ovzduší, kde myšlenka notariátního pověření jest zásadně cizí.

Pozemková reforma.

Podle přednášky v „Právnícké Jednotě“ napsal Dr. **M. Stieber.**

(Pokračování.)

IV.

Předmětem zabraného souboru podle § 2. je půda. Rozeznávají se v ní dvě skupiny. Předně půda zemědělská (role, luka, zahrady, vinice, chmelnice), přesahující výměru 150 ha, a dále půda vůbec, přesahující výměru 250 ha. Tato půda »vůbec« je patrně vedle půdy zemědělské do výše 150 ha všechna půda nezemědělská jako pastviny, skály, lesy, potoky, řeky, ale také stavební parcely s budovami obytnými a hospodářskými. Zákon se sice o vyvlastnění těchto budov nezmiňuje, ale plyne to z § 3., který vylučuje ze záboru objekty právně i hospodářsky samostatné, jež neslouží hospodaření na zabraných nemovitostech. Jsou jimi asi mlýny, pily, pivovary, cukrovary, rybníky a p. Jistě budou však k zabraným objektům náležeti lihovary, škrobárny, mlékárny atd. Při některých objektech bude obtížno věc rozhodnouti, na př. při zámcích anebo bytech pro hospodářské úředníky a dělníky, bude-li půda přidělena okol-